

Опсерваторија на медиумските реформи

Периодичен извештај од набљудувањето на исполнувањето на реформските приоритети од областа на медиумите

Период на известување: 15.8.2020 – 15.12.2020

Овој извештај е резултат на процесот на набљудување на спроведувањето на реформските приоритети (ИРП) од областа на медиумите во рамките на проектот „Опсерваторијата на медиумските реформи“, кој го спроведува Фондацијата „Метаморфозис“. Проектот е поддржан од Фондација Отворено општество – Македонија (ФООМ). Тој во својата прва фаза беше спроведуван во периодот од 1.7.2017 до 30.9.2018 година, кога беше инициран овој проект низ набљудување на спроведувањето на ИРП од областа на медиумите.

Сите материјали што се производ на овој проект и на спроведеното набљудување се достапни на интернет-страницата дизајнирана за потребите на проектот.

Веб-адресата е: mediaobservatorium.mk

Декември 2020 г.

Содржината на текстот е единствена одговорност на авторите и на ниту еден начин не може да се смета дека ги одразува гледиштата на Фондацијата Отворено општество – Македонија.

Опсерваторија на медиумските реформи

Содржина

Извршно резиме.....	4
Вовед.....	6
Цели и методологија на набљудувањето	8
Намена и методи на извештајот	8
Истражување	9
Клучни наоди од набљудувањето	11
1. Јавен радиодифузен сервис и медиумски реформи	11
2. Владино рекламирање/јавни пари во медиумите	15
3. Пристап до информации	17
4. Клевета	19
Користена литература.....	21

Кратенки

РСМ – Република Северна Македонија;
 ЕУ – Европска Унија;
 ЕК – Европска комисија;
 ИРП – Итни реформски приоритети; реформски приоритети;
 ЕСЧП – Европски суд за човекови права
 ААВМУ – Агенција за аудио и аудио-визуелни медиумски услуги;
 АЕК – Агенција за електронски комуникации;
 ОМР – Опсерваторија на медиумските реформи;
 ЗНМ – Здружение на новинарите на Македонија;
 ДКСК – Државна комисија за спречување на корупцијата;
 ССНМ – Самостоен синдикат на новинари и медиумски работници на Македонија;
 СЕММ – Совет за етика во медиумите во Македонија;
 ДИК – Државна изборна комисија;
 МРТ – Македонска радио и телевизија;
 ЈП НРД – Јавно претпријатие *Национална Радиодифузија*;
 ИНРЕКОМ – Институт за развој на електронски комуникации;
 Агенција – Агенција за заштита на правото на слободен пристап до информациите од јавен карактер;

Клучни зборови

Медиа-набљудувач, медиа-набљудување, (итни) реформски приоритети, Прибе, медиуми, јавен радиодифузен сервис, владино рекламирање, пристап до информации, клевета, медиумски реформи.

Напомени

Текстот е изработен во рамките на проектот „Опсерваторија на медиумските реформи“, кој го

Опсерваторија на медиумските реформи

спроведува Фондацијата за интернет и општество „Метаморфозис“ со финансиска поддршка од Фондацијата Отворено општество – Македонија.

Содржината на текстот е единствена одговорност на авторите и на ниту еден начин не може да се смета дека ги одразува гледиштата на Фондацијата Отворено општество – Македонија.

Опсерваторија на медиумските реформи

Извршно резиме

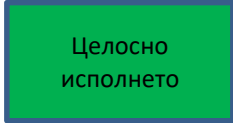
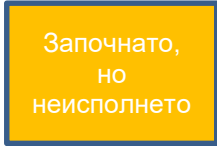
Овој периодичен извештај ги презентира генералните резултати од набљудувањето на исполнетоста на Итните реформски приоритети (ИРП) што се однесуваат на слободата на изразувањето, во периодот од **15 август 2020 до 15 декември 2020 година**, во рамките на проектот „Опсерваторија на медиумските реформи“, кој го спроведува Фондацијата за интернет и општество „Метаморфозис“, со финансиска поддршка од Фондацијата Отворено општество – Македонија.

Набљудувањето, чиј предмет беа четирите столба на ИРП, ги утврди следните клучни наоди:

- **Јавен радиодифузен сервис и медиумски реформи** – Во периодот меѓу 15 август и 15 декември не се случила очекувани реформски зафати ниту во јавниот сервис ниту во примената на медиумската легислатива. Новото парламентарно мнозинство не ги спроведе активностите согласно Законот за ААВМУ за избор и именување на раководните одлучувачки тела во МРТ и во ААВМУ. Имајќи го предвид распоредот во Собранието на РСМ, и фактот дека законски е потребно мнозинство од 2/3 ваквите промени не се веројатни дека би се случиле во блиска иднина. Предлог-програмата за работа за 2021 година како и финансискиот извештај за работата за 2020 изготвени од МРТ не се дел од агендата на законодавниот дом. Изготвената Стратегија за 5 годишен развој на јавниот сервис не доби на своја видливост и не предизвика реакции од пошироката стручна и генерална јавност чија примена би значела дополнителен финансиски трошок од буџетот од државата и надминување на законски предвидените буџетски средства наменети за МРТ. Со тоа изостанаа и суштинските реформи за МРТ како вистински јавен сервис на граѓаните. Истражувањата за програмската, содржинската понуда на телевизиите, како и за преференците на публиката покажаа дека и натаму турските серии се на врвот по гледаност заедно со информативните програмски појаси. Истражувачите ја толкуваат зголемената гледаност на информативните програми со состојбите во здравството и проблемот со Ковид-19 пандемијата која не ја одмина ниту нашата држава. Започнато,
но
неисполнето
- **Владино рекламирање/јавни пари во медиумите** – Периодот на следење за овој столб го одбележаа три клучни теми кои го свртеа вниманието не само на стручната, туку и на пошироката јавност: 1) Истражните активности на ОЈО и МВР поради основано сомнение за злоупотреба на јавни пари во медиумите наменети за медиумско претставување на коалициите и политичките партии кои учествуваа во предвремените парламентарни избори; 2) Интересот на медиумите за јавни пари и за предвремените локални избори во Штип и Пласница за кои до ДИК се пријавиле 52 интернет-портали, 11 телевизии и 1 печатен медиум; и 3) Најавата на премиерот Заев за можност за измена или за целосно укинување на член 102 од Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, кој е конкретен во забраните за рекламирање на јавните претпријатија. На ваквите најави на премиерот Заев остро и аргументирано се спротивставија медиумските организации ЗНМ, ССНМ, Делумно
исполнето

Опсерваторија на медиумските реформи

СЕММ и МИМ. Од друга страна пак, помалите медиуми од внатрешноста ја поддржуваат оваа иницијатива во која преку добивање пари од државните институции и јавните претпријатија го гледаат својот единствен опстанок и натамошно постоење.

- **Пристап до информации** – Иако методолошки овој столб се смета за целосно исполнет, поради донесениот нов Закон и востановеното регулаторно тело, фокусот во овој период на следење беше свртено кон: доследната имплементација на овој Закон; работата на Агенцијата за заштита на правото до слободен пристап до информации од јавен карактер; отвореноста на институциите иматели на информации од јавен карактер и искуствата на барателите на информации кои во речиси сите случаи се претставниците од граѓанските институции и новинарите. Заедничка е констатацијата на сите засегнати страни дека состојбите се подобрани, но и дека државата се уште не може да се пофали со комплетна отвореност и отчетност на институциите. На проблеми при добивање на информации од институциите најмногу се жалат новинарите кои, од друга страна, го искажуваат своето задоволство од унапредената комуникација со Агенцијата нејзината ефикасност како и со персоналот во Агенцијата кој ги разбира нивните проблеми и им нуди помош при користењето на Законот.
- **Клевета и навреда** – Во последниот квартал од 2020 го одбележаа иницијални подготвителни активности кои треба да се спроведат пред да биде доставен предлогот за дополнување и измени на Законот за граѓанската одговорност за клевета и навреда до Владата и до Собранието. По серијата консултативни состаноци и интервјуа што ги имаа претставниците од Министерството за правда со релевантните институции и експерти од медиумската и судската фела, од ресорното министерство информираа дека Предлогот за измени и дополнувања на Законот ќе биде завршен до крајот на оваа година и истиот ќе биде достапен за јавна расправа. Со оглед на динамиката со која се одвиваат активностите, ваквиот предлог, веќе е извесно дека ќе биде достапен на увид во Владата и во законодавниот дом, а со тоа и на пошироката јавност, дури во следната 2021 година.

Опсерваторијата на медиумските реформи 2(OMP2) ќе го презентира сумарниот извештај за 12те месеци од следењето кон крајот на декември 2020 година во кој ќе вклучи и наоѓања за овие состојби и од земјите кандидатки за членство во Европската Унија од Западниот Балкан за да може компаративно да се согледа состојбата со Слободата на изразување во регионот. Сите резултати од следењето се достапни на македонски и на албански јазик на веб-локацијата MediaObservorium.mk.

Опсерваторија на медиумските реформи

Вовед

Непосредно со потпишувањето на Договорот од Пржино, Европската комисија за Македонија подготви и посебен документ со реформски приоритети (**Urgent Reform Priorities – Итни реформски приоритети; ИРП**) за Македонија¹, кои земјата треба да ги исполни во областите на владеење на правото, деполитизација на јавната администрација, слободата на изразување и изборните реформи. **Итните реформски приоритети (ИРП)** се документ што се надоврзува на Извештајот на експертскиот тим предводен од Рајнхард Прибе². Тој е поделен на пет поглавја: Владеење на правото и правосудство; Деполитизација на јавната администрација; Изборни реформи; Спроведување на препораките на Анкетната комисија за настаните од 24 декември; Медиуми: слобода на изразувањето. Во согласност со преговорите за постигнување на Договорот од Пржино, но експлицитно и со реформските приоритети, реформите во областа на медиумите и слободата на изразување се од суштинско значење за развој на транспарентна, демократска и слободна власт во земјата. Конкретно, реформите во областа „Медиуми: слобода на изразување“ имаат цел да се постигне напредок и да се решат проблемите во четири сфери: **јавен радиодифузен сервис, владино рекламирање, пристап до информации и клевета.**

Со промената на контекстот во 2017, особено по конституирањето на новата извршна и законодавна власт се очекуваше реформите побарни од меѓународната заедница и од експертските групи да се имплементираат со забрзано темпо. За жал, очекуваната брзина и опсегот на очекуваните реформски зафати не се случија, иако имаше поместувања во некои од четирите сфери од ИРП. Тоа може да се заклучи и од [финалниот извештај на ОМР](#)³, кој беше објавен во октомври 2018 и се однесуваше на периодот од 1.7.2017 до 30.9.2018.

Во периодот од октомври 2018 до ноември 2019 не се случија значителни промени и унапредување на реформите според ИРП на Р. Прибе во областа „Слобода на изразување“ и нејзините четири столба. Единствените реформски зафати беа направени во сферата Слободен пристап до информации од јавен карактер со измената на Законот, новоформираната агенција и именувањето на раководните луѓе во неа од страна на Собранието.

Променетиот политички и медиумски контекст нужно побара и промена во опсегот на набљудувањето и доведе до преименување, т.е. додавање нови видеоизменети подобласти за набљудување:

- Владиното рекламирање (именувано според Прибе) се прошири во набљудување на трошењето на јавните пари во медиумите од страна на јавните институции на државно и на локално ниво, со оглед на фактот што Владата ја укина праксата за нејзино рекламирање во медиумите;

¹ Итни реформски приоритети – превод на македонски јазик:

https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/urgent_reform_priorities_mk.pdf. Во оригинал на англиски: Urgent Reform Priorities for Macedonia, Европска комисија, ГД Добрососедска политика и преговори за проширување, јуни 2015
https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/urgent_reform_priorities_en.pdf

² Recommendations of the Senior Experts' Group on systemic Rule of Law issues relating to the communications interception revealed in Spring 2015,

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/news_corner/news/news-files/20150619_recommendations_of_the_senior_experts_group.pdf

³ http://mediaobservatorium.mk/wp-content/uploads/2018/12/OMR_izveshtaj_4_3-LEKTORIRAN.pdf

Опсерваторија на медиумските реформи

- за јавниот радиодифузен сервис се покажа дека не може да се следи самиот тој како сервис, без да се следат: состојбите со медиумското законодавство, надлежното министерство и евентуалните промени што се однесуваат на раководните регулаторни тела во медиумите што ги креираат медиумските политики.

Ваквото зголемување на опсегот во областите на следење (и на самите состојби во нив) не ги промени целите и методологијата на набљудување во клучните 4 (четири) области кои се покажаа од исклучителна важност и се едни од индикаторите за нивото на развој и демократизација на слободата на изразување, а воедно и за демократизација на општеството во целина.

Последниот период на следење на состојбите со ИРП во сферата „Медиуми: Слобода на изразувањето“ беше соочена со неколку предизвици кои го окупираа контекстот во земјата, јавниот, политичкиот простор и следствено со тие предизвици се менуваше и фокусот во самиот медиумски сектор. Здравствената криза предизвикана од пандемијата со корона вирусот ги засегна сите сектори во општественото живеење; резултатите и дополнителните активности по спроведените предвременни парламентарни избори; предвремените локални избори во општините Штип и Пласница. Овој мониторинг извештај се однесува на периодот од 15ти август 2020 и траеше до 15ти декември 2020 година.

На овој последен периодичен извештај, за времетраење од неколку дена, ќе се надополни со сумарен, годишен извештај кој ќе биде предмет на јавна дебата со сите засеганти страни, со кој ќе се заокружи следењето на состојбите во ИРП за целата 2020 година, но и ќе даде препораки до сите релевантни институции и сите чинители за тоа во која насока ќе треба да се движат промените за унапредување на состојбите во сите четири столба определени според т.н. експертска група на Прибе која ги даде првичните анализи и препораки.

Опсерваторија на медиумските реформи

Цели и методологија на набљудувањето

Намена и методи на извештајот

Овој извештај е наменет, пред сè, за информирање на општата јавност или граѓаните за процесот на исполнување на ИРП **од областа на медиумите**, на разбирлив начин, приспособен за пошироката јавност и за неекспертската публика. Дополнително, извештајот ги информира и другите заинтересирани страни: медиумите, институциите и граѓанскиот сектор.

Извештајот има цел да обезбеди соодветни информации за прогресот на спроведувањето на предвидените реформи во областа на медиумите.

Овој извештај е подготвен во согласност со посебно развиена методологија за набљудување, која опфаќа низа активности и мерки за прибирање податоци и за следење на процесите на реформите. Методологијата се заснова на спроведување низа истражувачки активности, почнувајќи од анализа на актуелната правна рамка и состојбите во областа медиуми и слободно изразување, спроведување дневно и периодично набљудување и на истражувачки анализи, организација на фокус-групи со клучни информирани лица и сл.

Деск-истражувањето е фокусирано на прибирање податоци и на анализа на сите релевантни документи што се однесуваат на исполнување на ИРП во областа на медиумите, како што се годишните извештаи на ЕУ за Македонија, извештаите на Прибе, како и документите и извештаите на националните институции или организации што се однесуваат на реформските приоритети во медиумите. Овие податоци се обезбедуваат преку различни канали на информации, вклучително и од мрежите на соработници во граѓанскиот и во медиумскиот сектор, како и од самите институции преку Законот за слободниот пристап до информациите од јавен карактер.

За подобро и тековно следење на состојбите со исполнувањето на медиумските реформи, во рамките на проектот се спроведат активности на **периодично и на дневно набљудување** на релевантни веб-страници за содржини поврзани со медиумските реформи.

Проектните активности опфаќаат спроведување на одржување состаноци на две **фокус-групи** за да се добијат информации од клучни информирани лица и експерти од области поврзани со исполнувањето на ИРП од граѓанскиот, академскиот, приватниот и од владиниот сектор. Сознанијата од првата фокус-група, одржана во декември 2019 година, се вградени во резултатите од набљудувањето и послужија како насоки за понатамошните активности за набљудување и за новинарски истражувања.

За презентација на наодите од набљудувањето и за да се поттикне поширок дијалог меѓу креаторите на политики и другите чинители или јавноста, се предвидуваат **две јавни дебати**, кои имаат цел да го вклучат граѓанското општество во овие процеси.

Резултатите од набљудувањето се објавувани во форма на **периодични (квартални) анализи и завршна анализа**. На ниво на проектот, овие информации ќе бидат дополнети со **аналитички/истражувачки написи**, преку кои на граѓаните ќе им се предочат дополнителни сознанија за контекстот, претходните состојби што довеле до тековните ситуации, како и обврските што се преземени од институциите во РМ за да се исполнат реформските приоритети.

Набљудувањето во периодот меѓу 1.11.2019 и 31.12.2020 година се спроведува од страна на мултидисциплинарен тим на проектот, составен од членови на имплементаторот Фондацијата „Метаморфозис“ и нејзините три медиумски проекти [Мета.мк](#); [Порталб.мк](#) и [Вистиномер.мк](#) со комплементарна експертиза (новинари, медиумски експерти и правници).

Опсерваторија на медиумските реформи

Според Методологијата, истражувачките активности утврдуваат четири нивоа на исполнетост на обврските што произлегуваат од ИПР во областа „Медиуми: слобода на изразување“. Тие четири нивоа се:

1. Целосно неисполнето – ништо конкретно не е почнато.
2. Започнато, но неисполнето – со почнати активности за промена на легислатива.
3. Делумно исполнето – спроведени се законски промени, без почната имплементација.
4. Целосно исполнето – реформите се спроведени во целост.

При визуелниот приказ, за полесна комуникација со широката јавност, се користат кодови на бои за секое од овие утврдени нивоа на исполнетост (црвена, портокалова, жолта и зелена).

1. Целосно неисполнето – ништо конкретно не е почнато.	
2. Започнато, но неисполнето – почнати активности за промена на легислатива.	
3. Делумно исполнето – спроведени се законски промени, без почната имплементација.	
4. Целосно исполнето – реформите се спроведени во целост.	

Слика 1: Нивоа на исполнетост и кодови на бои.

Активностите за набљудување на состојбите ги спроведува мултидисциплинарниот тим на проектот, составен од членови на трите партнерски организации со комплементарна експертиза (новинари, медиумски експерти и правници).

Истражување

Реформските приоритети од сферата „Медиуми: слобода на изразување“ предвидуваат низа конкретни мерки и активности што релевантните институции во земјата треба да ги преземат заради постигнување напредок кон демократизација и добро владеење. Овие мерки и активности се поделени во четири столба на **спроведувањето на предвидените реформи од областа на медиумите: Јавен радиодифузен сервис, владино рекламирање, пристап до информации и клевета**. Во рамките на секој од столбовите се предвидуваат дополнителни дејства што придонесуваат за исполнување на целта на главниот столб, т.е. унапредена слобода на изразување со почитување на сите демократски вредности, кој е во рамките на документот ИПР на Прибе. Според ИПР, реформите што треба да се исполнат во оваа сфера се:

Јавен радиодифузен сервис: да се обезбедат видливи докази за реформи во јавниот радиодифузен сервис во поглед на политиката на работење, организацијата, едукацијата и уредништвото и недостигот од политичка независност, недостигот од балансирано известување, како и обезбедувањето информативна, висококвалитетна содржина.

Владино рекламирање (јавни пари во медиумите): да се воспостават строги правила за владино рекламирање засновани на транспарентни, објективни и недискриминаторски критериуми; да се обезбеди целосна транспарентност на владиното рекламирање и да се развие механизам за неплатени објави на јавниот сервис што се навистина од јавен интерес.

Опсерваторија на медиумските реформи

Пристап до информации: да се адресираат главните пречки со кои се соочуваат новинарите при добивањето јавни информации.

Клевета: Намалување на бројот на случаите на клевета преку ревидирање на законодавството, на процедуралните правила, поддршка и промоција на поголемо користење на саморегулацијата како алтернатива за судско постапување и гарантирање и спроведување, на политичко ниво, на практикувањето соодветно самоограничување од политичарите и од јавните функционери за да не се поведува постапка за клевета, во согласност со принципите на ЕСЧП.

Опсерваторија на медиумските реформи

Клучни наоди од набљудувањето

Започнато,
но
неисполнето

1. Јавен радиодифузен сервис и медиумски реформи

Во рамките на првиот столб на ИРП во областа на медиумите, дадени се јасни препораки:

„Да се обезбедат видливи докази за тековните реформи во јавниот радиодифузен сервис во поглед на политиката на работењето, организацијата, едукацијата и уредништвото, кои се насочени кон зафаќање со критиките редовно искажувани во минатото во врска со недостигот од политичка независност, недостигот од балансирано известување, како и обезбедувањето информативна, висококвалитетна содржина“.

Во овој период на следење, фокусот за јавниот сервис беше поместен во сè она што не беше направено во изминатиот, а притоа истото беше ветено за време на предизборната кампања од страна на партиите врзано за МРТ. Клучното прашање кое сè уште останува е дали ќе се промени [членот 32 од измените и дополнувањата на Законот усвоени во 2018 година](#), кој предвидува Собранието на Република Северна Македонија да ги именува членовите на Програмскиот совет на МРТ со двотретинско мнозинство на гласови од вкупниот број пратеници, при што мора да има мнозинство гласови од вкупниот број пратеници кои припаѓаат на заедниците што не се мнозинство во Република Северна Македонија. Со кривото парламентарно мнозинство од 62 пратеници на коалицијата „Можеме“ предводена од СДСМ, ДУИ и ДПА е сигурно дека изборот на новите членови на Програмскиот совет на МРТ нема да може да се оствари без гласовите на опозицијата.

Во средината на септември 2020, јавниот радиодифузен сервис ја објави [Предлог-програмата](#)⁴ за работа за идната 2021 година за сите радио- и ТВ-сервиси. Дополнително, МРТ ја објави и ја стави на расправа својата [Петгодишна стратегија за развој](#)⁵. Освен новинарските записи⁶ дека се објавени овие два документа, МРТ (до датумот предвиден за следење, 15. 12.2020) не објави никаква информација за тоа што се случило по нивното објавување. Ниту на сајтот на МРТ ниту кај експертската јавност не беа забележани реакции и натамошни активности врзани за овие стратешки документи. Изготвувањето и доставувањето на Програмата за работа за наредната година како и извештајот за работа за претходната година се предвидени во [член 106](#) во Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги⁷ и тие треба да бидат доставени до Собранието. Од друга страна, доколку законодавецот ја прифати и Петгодишната стратегија, ќе треба да преземе и финансиски обврски бидејќи предвидените развојни компоненти за јавниот радиодифузер во самата Стратегија бараат и дополнителни финансиски средства, кои со ова ниво на финансирање никако не можат да се остварат. Поради тоа останува нејасно, а ниту во самиот текст на документот не е назначено, кому и за која цел е изготвена Стратегијата за развој кога во неа

⁴ [Предлог Годишна програма за работа на ЈРП МРТ за 2021г.pdf \(mrt.com.mk\)](#)

⁵ [ПЕТГОДИШНА СТРАТЕГИЈА ЗА РАЗВОЈ НА МРТ.pdf \(mrt.com.mk\)](#)

⁶ [МРТ догодина очекува да добие 1 отсто од државниот буџет, но за ова нема одговор од државните институции – Media Observatory](#) и [МРТ ја стави на јавна расправа Петгодишната стратегија за развој на јавниот сервис до 2025 година – Media Observatory](#)

⁷ https://avmu.mk/wp-content/uploads/2017/05/Zakon_za_audio_i_audiovizuelni_mediumski_uslugi_mkd_1.pdf

Опсерваторија на медиумските реформи

нема ниту план за реализација, ниту станува збор за тоа како и со кои финансии ќе се развијат новите компоненти и сервиси и во кои временски рокови.

И покрај амбициозните програмски планови на јавниот радиодифузер за 2021 година, [МИОА за МРТ обезбеди буџет](#), кој е скратен за 3,5 милиони евра споредено со тековната 2020 година. Од друга страна, МРТ во Предлог-годишната програма за работа за 2021 година, во делот на финансискиот план, очекуваше да добие финансиски средства во износ од еден отсто од реализираните вкупни приходи на државниот буџет за годинава, односно планираше да добие средства во ист обем како и годинава и лани. Претставувајќи го буџетот на МИОА за 2021 година [министерот Јетон Шаќири](#) рече дека 900.000.000 денари се одвојуваат за финансирање на Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, Националната радиодифузија и Националната радио-телевизија.

Приходите на јавниот радиодифузен сервис опаѓале изминативе пет години, при што лани биле намалени за околу 5,7 милиони евра во споредба со 2015 година. И покрај ваквите финансиски податоци, МРТ [известува](#)⁸ дека за третиот квартал од годинава работела со добивка, а бројот на вработените и натаму опаѓа. Од друга страна, пак, од МИОА за „[Мета.мк](#)“ [информираат](#)⁹ дека Планот за вработување и распределба на вработените изготвен од раководството на МРТ не бил доставен во законскиот рок, поради што тој не бил одобрен од страна на МИОА. Всушност, одобрувањето на овој План треба да овозможи вработување на нови лица како стручен кадар во МРТ, но и унапредување на кариерите на сегашните вработени во јавниот сервис на повисоки позиции, во согласност со квалитетот на нивната работа. Иако сè уште е нејасно со кои финансиски средства кадровски ќе се обнови, Програмскиот совет на МРТ на седницата одржана на 11 ноември 2020 година го донесе [Правилникот за вработување](#), унапредување и распоредување на вработените во јавниот радиодифузен сервис. Со овој документ¹⁰ се уредува постапката по која ќе се врши изборот на нов кадар и искачувањето на повисоки работни места на постојниот кадар помеѓу давателите на услуги и помошно-техничките лица во МРТ.

По веќе донесениот Правилник за вработување и покрај финансиската неизвесност, МРТ во текот на ноември распиша [26 интерни огласи за вработените](#)¹¹ од оваа куќа, во насока на пополнување на испразнети работни позиции и за унапредување на вработени во својата професионална кариера. Инаку, заклучно со 30 септември годинава, во МРТ [биле вработени 738 лица](#), односно имало 14 вработени помалку во споредба со крајот на јуни годинава. Од квартал во квартал, бројот на вработените во јавниот радиодифузен сервис се намалувал, а не бил распишан ниту еден оглас за пополнување на испразнетите позиции.

Европската комисија во својот Извештај за напредокот на земјата констатира дека минатогодишните препораки остануваат на сила, но и упатува забелешки за неспроведување на реформите во Македонската радио-телевизија (МРТ). Во него се вели дека се потребни одржливи решенија за да се осигурат независноста, финансиската одржливост и почитувањето на професионалните стандарди на јавниот радиодифузен сервис. ЕК нагласува дека во поглавјето „Слобода на изразување“ е направен ограничен напредок за време на извештајниот период и повторно се нагласува дека реформите во МРТ се во рана фаза и оти треба да му се даде приоритет на ова прашање. Дополнително, Европската

⁸ [ИЗВЕШТАЈ ЗА ФИНАНСИСКОТО РАБОТЕЊЕ НА ЈРП МРТ ВО ПЕРИОДОТ 01.04 - 30.06.2015 г \(mrt.com.mk\)](#)

⁹ <https://meta.mk/mioa-predlaga-javniot-servis-dogodina-da-dobie-okolu-19-milioni-evra-od-drzhavniot-budjet/>

¹⁰ [mrt.com.mk/sites/default/files/Правилник за вработување%2C унапредување и распоредување на даватели на услуги и помошно-технички лица во ЈРП МРТ.pdf](http://mrt.com.mk/sites/default/files/Правилник%20за%20вработување%20и%20унапредување%20и%20распоредување%20на%20даватели%20на%20услуги%20и%20помошно-технички%20лица%20во%20ЈРП%20МРТ.pdf)

¹¹ http://mrt.com.mk/blog_info?page=1

Опсерваторија на медиумските реформи

комисија го нотира како напредок Регистарот на онлајн-медиуми¹² наведувајќи дека Регистарот е во насока на унапредување на професионалните стандарди во медиумската сфера и онлајн-новинарството.

Во текот на овој мониторинг-период беа објавени резултати од неколку истражувања кои се однесуваат на медиумските состојби во земјата од финансиски аспект, содржинска понуда на медиумите и преференците на публиката. Во септември 2020, ААВМУ ја објави [анализата на пазарот за 2019](#) во која резултатите покажуваат дека најголемите приходи во медиумската сфера ги остваруваат телевизиите. Според редоследот, ТВ „Сител“ имал најголеми приходи, додека ТВ „Алфа“ била најпрофитна телевизија лани, а МРТ останува проблем со своето финансиско работење.

Во [второто истражување](#) на ААВМУ, кое се однесува на содржинската понуда и уделот на ТВ-станиците во вкупната гледаност останува констатацијата дека турските серии се најдоминантни во програмската понуда, но и вестите како основен сегмент во информативните програми на ТВ-станиците. Овие два сегмента остануваат како најгледани и во овој квартал од 2020 година. [Новинарските анализи](#)¹³ за овие состојби покажуваат дека здравствената криза со пандемијата од ковид-19 ја зголемила гледаноста на информативните програми. [Истражувањето на Институтот РЕСИС](#), кое било спроведено на почетокот на годината, го утврдува влијанието на новите медиуми врз формирањето на јавното мислење и врз работењето на традиционалните медиуми покажува дека граѓаните за своето информирање еднакво ги користат информациите што се достапни онлајн, но и телевизиите ги користат како извори за свое информирање.

Во овој период на следење (до 15.12.2020) мора да се нотира дека не е дефинитивно разрешен ниту спорот помеѓу кабелските оператори и телевизиите што се појави во февруари годинава со измените и дополнувањата на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги со кои им се дадоа

¹² <https://mediaobservatorium.mk/ek-vo-izveshtajot-notira-deka-registarot-na-onlajn-mediumi-e-vo-nasoka-na-napredok-na-profesionalnite-standardi/>

¹³ <https://mediaobservatorium.mk/turski-serii-i-politichki-debatni-emisii-novata-televiziska-sezona-po-stara-shema/>

Проектот е финансиран од Фондацијата
Отворено општество – Македонија

Опсерваторија на медиумските реформи

дополнителни обврски на кабелските оператори во делот на одговорности за авторските права. Владата што се појави во улога на медијатор во овој спор сака да го разреши со законски измени. Од таму за „Мета.мк“ [образложуваат](#)¹⁴ дека со предлог-законот ќе се усогласат обврските на радиодифузерите и операторите во делот на авторските права за емитување или реемитување на програмски сервиси од странски радиодифузери со предметот на уредување утврден со Законот за авторското право и сродните права, без притоа да има дополнителна регулација во Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги.

Корона-кризата, која во земјата (па и во медиумите) егзистира како тема од март до крајот на годинава, покажа дел од слабостите со кои се соочуваат медиумската сфера и новинарството во земјата. Сензационалистичките известувања биле најчестите прекршувања на стандардите за време на здравствената криза. Ова се дел од наодите од [анализата](#) што ја спровел Советот за етика во медиумите на Македонија (СЕММ), во периодот од јули до септември годинава, анализирајќи ги искуствата на медиумските саморегулаторни тела – членки или придружни членки на Алијансата за независни совети за етика во медиумите во Европа (АИПЦЕ), каде што полноправно членува и СЕММ. Кон овие појави на намалена новинарска професионалност мора да се додаде и незначителното ниво на медиумска писменост кај младите, а особено и нискиот капацитет за критичко оценување и кај младата популација, но и кај генералната публика, што може да доведат до многу заблуди и до зголемено влијание на т.н. произведувачи на дезинформации. Како одговор на овие појави и слабости, медиумските организации и експерти сметаат дека воведувањето медиумска писменост во македонскиот образовен систем во скоро време е нужно неопходна акција. Во одговорите на [новинарските прашања на овие теми](#)¹⁵ сите релевантни чинители, институции и индивидуалци сметаат дека доколку се обезбедат финансиски средства за воведување на медиумската писменост во образовниот систем, за многу брзо време би можела да биде предмет во наставните програми.

¹⁴ <https://mediaobservatorium.mk/vladata-so-zakonski-izmeni-saka-da-go-reshi-sporot-megu-kabelskite-operatori-i-televiziite/>

¹⁵ <https://mediaobservatorium.mk/ako-ima-pari-mediumskata-pismenost-vo-obrazovanieto-brzo-ke-stane-realnost/>

Опсерваторија на медиумските реформи

2. Владино рекламирање/јавни пари во медиумите

Делумно
исполнето

Согласно ИРП, за областа „владино рекламирање“ РСМ треба да го исполни следното:

- „да се воспостават строги правила за владино рекламирање засновани на транспарентни, објективни и недискриминаторски критериуми;
- да се обезбеди целосна транспарентност на владиното рекламирање (не само во поглед на трошењето на јавните финансии, туку и во поглед на примателите и содржините);
- да се развие механизам за неплатени објави на јавниот сервис што се навистина од јавен интерес“.

Во текот на летото се реализираа најавите на Владата за државна помош на медиумите и медиумските професионалци кои беа погодени од економската криза што се појави како последица од пандемијата со вирусот на Ковид-19. Но, одлуките на Владата за субвенционирање не ги почитуваа сите институции и не се спроведоа за сите медиуми. Така, радиостаниците соопштија дека АЕК не ја испочитува владината одлука за ослободување од плаќање фреквенции. Имено, АЕК ги известила дека одлуката на Владата стигнала 13 дена подоцна откако оваа институција веќе ги изготвила фактурите за наплата за 2020 година, па така ослободувањето за овие медиуми требало да важи за следната 2021 година. На ваквата произволна одлука на АЕК од август 2020, [реагираа](#)¹⁶ од Асоцијацијата на приватни електронски медиуми на Македонија (АПЕММ), кои бараа АЕК да ги сторнира сите фактури, да излезе во пресрет на медиумите и да ја почитува одлуката на Владата.

Предвремените парламентарни избори што се одржаа во текот на летото, политичкото рекламирање, одливот на јавни пари за таа намена и можните злоупотреби беа предмет на истражните органи во овој четврт период на следење. Во средината на септември ОЈО и МВР започнаа истрага и во координирана акција одзедоа документација од три фирми за кои постоело основано сомнение дека во предизборниот период наменски отвориле портали без импресум, адреса на седиште и без објавување ценовник за рекламирање. [Од ОЈО тогаш информираа](#) дека овие активности се спровеле бидејќи постоело сомневање дека политичките партии за време на предизборниот период платиле политичко рекламирање на интернет-портали што биле непосредно отворени и со мала посетеност. На ваквите активности на истражните органи [реагираа и политичките партии](#)¹⁷ со свои соопштенија во кои едниот политички блок го обвинуваше другиот, информирајќи за своите рекламни активности за време на кампањата со тврдења дека тие работеле согласно законските прописи. За овој случај имаше реакција и од ЗНМ, кое во своето [соопштение](#)¹⁸ побара од ОЈО и МВР транспарентна и неселективна истрага. Дополнително од ЗНМ во соопштението потсетија дека нивните заложби биле да се укине праксата на платена политичка пропаганда во медиумите.

Колку е очигледна желбата за јавни пари кај сопствениците на медиуми говори и фактот дека за вонредните локални избори за градоначалници во општините Штип и Пласница до ДИК се [пријавиле](#) 52 интернет-портали, 11 телевизии, две радиостаници и еден печатен медиум. На оваа практика реагираа од Здружението на новинарите на Македонија (ЗНМ) и Самостојниот синдикат на новинари и

¹⁶ <https://mediaobservatorium.mk/radio-stanitsite-baraat-aek-da-gi-oslobodi-od-plakaneto-na-radio-frekventsii-za-godinava/>

¹⁷ <https://mediaobservatorium.mk/istragata-na-ojo-i-mvr-za-politichkite-reklami-na-del-od-portalite-predizvika-reaktsii-od-partiite/>

¹⁸ <https://mediaobservatorium.mk/znm-istragata-na-ojo-za-izbornoto-reklamirane-da-e-transparentna-i-neselektivna/>

Проектот е финансиран од Фондацијата
Отворено општество – Македонија

Опсерваторија на медиумските реформи

медиумски работници (ССНМ), кои веќе побарале да се ревидира Изборниот законик, со кои ќе се спречи политичкото рекламирање во медиумите да се плаќа со пари од граѓаните. Оваа практика беше нотирана и во [Извештајот на Европската комисија](#)¹⁹ и за политичкото рекламирање со јавни пари во Извештајот се вели: „Можноста политичките партии да користат државни средства за рекламирање во медиумите предизвика загриженост кај медиумските здруженија за можно политичко влијание врз уредувачката политика“. [Новинарските анализи](#)²⁰ покажуваат дека изминативе три години се потрошени осум милиони евра јавни пари наменети за политичко рекламирање на партиите. По негативните реакции во јавноста за овој тип трошење јавни пари поранешниот министер за информатичко општество и администрација Дамјан Манчевски во јуни годинава истапи со идеја за целосно укинување на изборните реклами платени од државниот буџет. До крајот на овој мониторинг-извештај ниту еден политички субјект не се изјасни за оваа предлог-идеја, ниту има некакви активности на оваа тема.

И покрај негативниот однос на јавноста за трошењето јавни пари на граѓаните кон медиумите по која било основа, [премиерот Заев најави](#)²¹ можност за измена или за целосно укинување на Член 102²² од [Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги](#), кој е конкретен во забраните за рекламирање на јавните претпријатија. На ваквите најави на премиерот Заев остро се спротивставија медиумските организации ЗНМ, ССНМ, СЕММ и МИМ. Тие во својата [реакција](#)²³ истакнуваат дека ваквиот предлог нема да донесе никакво подобрување на состојбата во медиумите и слободата на информирање, туку напротив дополнително ќе го наруши и онака ранливиот медиумски пазар и ќе го засили клиентелизмот. ССНМ, ЗНМ, МИМ и СЕММ сметаат дека било каква помош треба да произлезе од претходна јавна дебата и таа да биде исклучиво наменета за проекти од јавен интерес, врз основа на претходни јавни конкурси и тоа за подобрување на социо-економската состојба на новинарите и медиумските работници.

¹⁹ <https://mediaobservatorium.mk/politichkoto-reklamirane-vo-mediumite-notirano-i-vo-izveshtajot-na-evropskata-komisija/>

²⁰ <https://mediaobservatorium.mk/za-tri-godini-za-politichka-propaganda-vo-mediumite-partiite-od-budhetot-na-drzhavata-potroshile-8-milioni-evra/>

²¹ <https://mediaobservatorium.mk/zaev-najavi-promena-na-chlenot-102-od-zakonot-za-aavmu-so-shto-bi-se-ovozmozhile-javni-pari-vo-mediumite/>

²² Државните органи, органите на државната управа, јавните претпријатија, единиците на локалната самоуправа, јавни установи и институции како и правните лица со јавни овластувања и трговските друштва во целосна државна сопственост не смеат да предвидуваат средства за информирање и запознавање на јавноста со свои услуги или активности преку приватни радиодифузери

²³ <https://mediaobservatorium.mk/ssnm-znm-mim-i-semm-ne-smee-da-se-dozvoli-zakon-za-drzhavno-reklamirane-vo-mediumite/>

Опсерваторија на медиумските реформи

Целосно
исполнето

3. Пристап до информации

За областа пристап до информации од јавен карактер, во рамките на ИРП, се бара:

„да се адресираат главните пречки со кои се соочуваат новинарите при добивањето јавни информации (на пример, неуспехот на релевантни тела да одговорат на многу барања за информации, неоправданото прекумерно користење на категоријата 'доверливо' за документи што не се од таква природа)“.

Во последниот период на следење, вниманието за овој столб беше свртено кон имплементацијата на новиот Закон; работата на надлежната институција и нејзините активности и отвореноста на институциите – иматели на информации од јавен карактер.

Во средината на септември 2020 Агенцијата за заштита на правото на слободен пристап до информации од јавен карактер [ја почна првата од 12-те најавени обуки](#)²⁴ за службеници за навремено одговарање на барањата за слободен пристап до информации. До крајот на годинава предвидено е Агенцијата да одржи 12 обуки на кои ќе бидат поканети 96 службени лица. Во овој период ќе бидат спроведени и 8 онлајн-обуки, на кои ќе бидат поканети 140 службени лица кај нови иматели на информации, новоназначени службени лица кај постојните иматели, како и службени лица, кои, без оглед што претходно посетувале обука, потешко се справувале со постапувањето по барања за пристап до информации од јавен карактер, поради што почувствувале потреба за доедукација. Дополнително, Агенцијата на пригоден настан по повод Меѓународниот ден на слободниот пристап до информации [реферира](#)²⁵ за досегашните активности и постигнувања. Од таму било истакнато дека сите заостанати жалби од 2019 се разгледани и по нив е постапено, но и дека до септември 2020 имаат уште 600 новопримени жалби. Во натамошното реферирање за својата работа од Агенцијата истакнаа дека покрај што ги јакнеле своите капацитети, креирале и веб-страница на Агенцијата, како и е-порталот за баратели [slobodenpristap.mk](#)²⁶ преземен од Фондацијата Отворено општество - Македонија, со цел да ги почитуваат законските прописи и европските стандарди. На овој портал се наоѓа листата на имателите на информации, преку која барателите електронски можат да испаратат барање, односно ќе можат директно да пристапат до иматели на информации. Е-порталот ќе значи доследна примена на Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер, односно можност електронски да се поднесе барање.

И покрај сите заложби од страна на Агенцијата за поголема отчетност на институциите, барателите сè уште се соочуваат со нивна затвореност, а индикатор за тоа се поведените четири прекршочни постапки, кои се веќе во завршна фаза. Овие постапки се против службеници што не постапиле по однос на барањето за пристап до информации од јавен карактер. Од Агенцијата

²⁴ <https://mediaobservatorium.mk/agentsijata-gi-pochna-obukite-na-sluzhbenitsi-za-navremeno-odgovarane-na-baranata-za-sloboden-pristap-do-informatsii/>

²⁵ <https://mediaobservatorium.mk/bojcheva-brojot-na-institutsii-imатели-na-informatsii-od-javen-karakter-e-zgolemen-za-146/>

²⁶ <https://www.slobodenpristap.mk/>

Опсерваторија на медиумските реформи

[информираа](#)²⁷ дека новитет во работата е прекршочна комисија на која ѝ е дадена можност за изготвување санкции кон имателите на информации што не постапиле по дадениот пристап до информации или по решение на Агенцијата.

Спроведените активности за подобрување на отвореноста и отчетноста на институциите иматели на информации од јавен карактер целосно не ги задоволија потребите на барателите. Од Агенцијата [велат](#)²⁸ дека при затвореноста најзастапена е формата „молк на институциите“. Натаму, во првите 6 месеци од годината од вкупно 222 жалби што биле доставени од новинари или новинарски асоцијации, а најголемиот дел од нив се жалеле поради непостапувањето на имателите на информации по нивните барања во законски пропишаните рокови, иако жалбите на новинарите и медиумските куќи во споредба со другите баратели на информации содржински се разликувале.

Претставниците на новинарските/медиумските организации, иако истакнуваат дека е подобрена транспарентноста на институциите споредена со таа од минатото, велат дека сè уште има простор за подобрување. Една од појавите што ја истакнуваат е дека пандемијата со Ковид-19 ја влошила транспарентноста на институциите и го ограничила пристапот до информации од јавен карактер. [Новинарите најмногу се жалат](#)²⁹ на недоволниот квантитет и квалитет на информации на веб-страниците на институциите и нивното ненавремено ажурирање. Според новинарите што работат на истражувачки стории за големите корупциски случаи и високопрофилираните случаи на институционални злоупотреби, постои тенденција да не се одговара или да се одговара парцијално, па дури и до таму да се врши притисок врз службените лица во институцијата за посредување со информациите од страна на центрите на моќ или да се фалсификуваат или кријат документи.

Граѓанските организации што се занимаваат со следење и анализи на состојбите во сферата на слободниот пристап до информации од јавен карактер [на дебата](#) одржана на почетокот на декември 2020 предложија дури и да се формира координативно тело при Министерството за информатичко општество и администрација, со сите засегнати страни, каде ќе се разменуваат информации за прогресот во примената на Законот и ќе се укаже на евентуалните слабости со цел да се зголемат транспарентноста и отчетноста на институциите, уредена во повеќе стратешки документи. Дополнително, на истата дебата од страна на претставниците на новинарите беше укажано дека тие и понатаму се соочуваат со долги процедури, со ненавремено добивање на бараните документи, со долга и неефикасна жалбена постапка, како и со некавалитетни одговори од институциите – иматели на информации од јавен карактер. За нив единствената надеж за подобрување на состојбите и во иднина е подобрената работа и ефикасност на Агенцијата и нејзините вработени, кои при работа со новинарите ги разбираат проблемите и им нудат помош при користење на овој Закон.

²⁷ <https://mediaobservatorium.mk/povedeni-chetiri-prekrshochni-postapki-za-sluzhbenitsi-koi-ne-postapile-po-barana-za-informatsii-od-javen-karakter/>

²⁸ <https://mediaobservatorium.mk/od-molk-na-upravata-i-ponatamu-najmnogu-se-zhalat-baratelite-na-informatsii-od-javen-karakter/>

²⁹ <https://mediaobservatorium.mk/pandemijata-so-kovid-19-ja-vloshi-transparentnosta-na-institutsiite-i-go-ogranichi-ristapot-do-informatsii-od-javen-karakter/>

Опсерваторија на медиумските реформи

4. Клевета

Реформските приоритети за медиумите во четвртата област – клевета и навреда предвидуваат:

Започнато,
но
неисполнето

„...намалување на бројот на случаите на клевета што стигнуваат во судовите, што треба да се постигне преку: ревидирање на законодавството за да се отстранат случаите од типот 'чест', 'достоинство' и 'навреда', кои се поведуваат во согласност со законската дефиниција за навреда, а се надвор од опфатот на навреда во смисла на член 10 од ЕКЧП; ревидирање на процедуралните правила за исклучување мали случаи, а наместо тоа зголемување на примената на посредување при нивното решавање; поддршка и промоција на поголемо користење на саморегулацијата како алтернатива за судско постапување; гарантирање и спроведување на политичко ниво на практикувањето соодветно самоограничување од политичарите и од јавните функционери за да не се поведува постапка за клевета, во согласност со принципите на ЕСЧП“.

Во овој период на следење на активностите поврзани со законските реформи за клевета и навреда нема значајни поместувања и промени. И во изминатите четири месеци се случуваа подготвителни активности кои веќе индицираат и од кои веќе е извесно дека до крајот на 2020 година нема да се случи долгоочекуваната промена на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета.

На почетокот на септември 2020 година од Министерството за правда за „Мета.мк“ [информираа](#) дека до крајот на годинава се очекува да биде готов нов Нацрт-закон за граѓанска одговорност за навреда и клевета. Дополнително, од таму изјавија дека за потребите на овие измени се направени интервјуа со судии од Основниот граѓански суд во Скопје и Основниот суд во Велес, со Здружението на новинарите на Македонија, а одржан е и состанок со Советот за етика во медиумите на Македонија. Овие интервјуа биле значајни за изработката на анализата која експертот од Канцеларијата на Обединетите нации за проектни услуги (УНОПС) треба да ја предаде првичната верзија на анализата за примената на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета. Како дополнение на овие активности, [ЗНМ и ССНМ на почетокот на октомври остварија средба](#) со министерот за правда, Бојан Маричиќ. На средбата, покрај дискусијата околу третманот и заштитата на медиумските работници, се говорело и за новите законски решенија за клеветата и навредата. Министерот Маричиќ ја потврдил заложбата дека сите измени ќе се прават во консултација со медиумските организации. [Состаноците на работните групи](#) кои треба да работат на законските измени за клеветата и навредата, а беа најавени да почнат во октомври се одложија и се случија во текот на ноември годинава.

На првиот состанок имало првично согледување на состојбата и се давале конкретни предлози какви измени во Законот за граѓанската одговорност за клевета и навреда се потребни, со кои, од една страна, ќе се исполнат преземените реформски обврски на властите, но, од друга страна, ќе бидат и од корист за работата на новинарите. На состанокот бил презентирани и извештајот за состојбата со тужбите за клевета и навреда во македонските судови, изготвен од македонски експерт, кој се базира на разговори со судии, како и анализа на пресуди од сите нивоа на судството.

Проектот е финансиран од Фондацијата
Отворено општество – Македонија

Опсерваторија на медиумските реформи

Она што вреди да се истакне од анализата е дека судовите во просек досудувале само 10 отсто од надоместокот на нематеријална штета во споредба со првичната побарана сума од странките што тужеле за нарушување на чест и углед.

Од медиумските организации се задоволни што работите на овој закон се конечно тргнати од „мртва точка“³⁰ и се надеваат дека во најскоро време, во текот на 2021 година, новиот предлог-закон ќе биде поставен на агендата во законодавниот дом.

³⁰ <https://mediaobservatorium.mk/reformata-na-zakonodavstvoto-za-kleveta-trgna-od-mrtva-tochka/>

Опсерваторија на медиумските реформи

Користена литература

- Договорот од Пржино – договорот од Скопје за надминување на политичката криза, 2 јуни 2015, Скопје.
- Итни реформски приоритети за Република Македонија, Европска комисија, ГД Добрососедска политика и преговори за проширување, јуни 2015 г.
- Програма за работа на Владата на РМ 2017-2020 г.
- План „3-6-9“ на Владата на РМ, 2017-2018 г.
- Препораки на Групата експерти за системски прашања за владеење на правото во врска со следење на комуникациите откриени во пролетта 2015 година
- Проценка и препораки на Групата експерти за системски прашања за владеење на правото, 2017 година